

Szőnyi Endre és Wimmer Ferenc Madách-síremléktervezete

Madách Imre síremléke Alsósztrégován

Az ember tragédiája alkotója határokon túlra került szülőfalujában, a nógrádi dombvidék lankái között meghúzódó Alsósztrégován alussza örök álmát. Itt, az egykori nemesi kúria parkjában — egy „szelid lejtő legmagasabb pontján” — áll Adám égre tekintő szoboralakja. Ennek talapzata alá elhelyezett beton sírkamra őrzi a költő és családja földi maradványait. A monumentális emlékmű, a sírbolttal együtt 8,6 méter magas. A szobor jelképpé magasodott alakja a kozmikus szárnyalás látszatát kelteve, messziről láthatóan hirdeti Madách Imre költői géniuszát. S a hitvallással nemesedett ígétet: „Ember küzdj és bízva bízzál!” (Lásd a hátsó borítón)

Rigele Alajos pozsonyi szobrászművész alkotását ötven esztendeje, 1936. december 19-én helyezték el a parkban. Ekkor állította fel a nemzet emlékező kegyelete — ünnepélyes avatás nélkül. A síremlék létrejöttének szokatlan körülménye olyan adalékokkal szolgál a korszak szelleméről, mely napjainkban is tanulságos lehet.

Madách Imréhez méltó síremlék készíttetésére már a századforduló idején történtek kísérletek.¹ A világháború kirobbanását megelőző években a közadakozás oly mértékben előrehaladt, hogy a megvalósítás egészen közelinek látszott. A háború, majd a trianoni diktátum azonban — sokáig úgy tűnt — feledésbe borította a nemes kezdeményezést. A Párizs melletti palota termeiben — az etnikai határok figyelembevételével — meghúzott határok teljesen kilátástalanná tették, hogy az alsósztrégovai temetőben méltó nyughelyet kapjon a költő földi maradványa.

A régi szándék hamu alatt izzó parazsa Losoncon lobbant fel újra, 1923. január 21-én, Madách születésének centenáriuma alkalmából. „Az évforduló napján a losonci társadalom és az egész szlovenszkoí magyarság képviselőiben egy kis küldöttség szállt ki Alsó-Sztrégovára, a költő sírjához, hogy kegyel-
tének és élévülhetetlen haláljának kifejezésésképpen megkoszorúzza... A beszédek elhangzása után elhelyezték a koszorút a kis kápolna oltárán. Szomorú látványt nyújtott az a rozoga kis kápolnaszerű épület, amely a költő sírja fölé épült, s amely igazán méltatlan az ő magyarságához és emlékéhez. Ennek a fájó érzésnek adott kifejezést dr. Giller János a Madách-teremben tartott megbeszélésen és lendületes szavakkal hívta fel az összmagyarságot Madách emlékéhez méltó mauzóleum létesítésé iránt a megfelelő akció megindítására. Ebbe az akcióba — úgymond — bele kell vonni minden magyar embert, Az Ipolyon inneni és túli magyarságot egyaránt, mert Madách teremtő zenije az összmagyarságnak dicsőségét jelenti. A lelkes beszéd hatása alatt a jelenlevők egyhangú lelkesedéssel elhatározták, hogy a mauzóleum felállításához szükséges összegnek előteremtése végett a kezdeményező lépéseket már a közeljövőben megteszik.”² A cél megvalósítása érdekében öttagú *Madách síremlék-bizottság*³ alakult Losoncon. Tagjai felhívással fordultak „az egész magyar közönséghez, hogy a nagy költő iránt érzett haláljának és kegyel-
tének méltó lerovásaképpen járuljon hozzá áldozatkészségével ennek az emlékműnek felállításához.”⁴ A háborút követő anyagi elesettség miatt azonban a gyűjtés nem járt eredménnyel. A tervet későbbre kellett halasztani. Legközelebb akkor merült fel, amikor 1930 szeptemberében *Masaryk* köztársasági elnök — lánya kíséretében — ellátogatott Dél-Szlovenszko magyarlakta tájaira és váratlanul felkereste Madách Imre sírját. A látogatás egyértelműen tisztelgő jellegű volt: diszes koszorút helyezett el az elhanyagolt családi sírbolton, majd *magyar nyelvű* beszédben méltatta a költő életét és művét. A koszorún az alábbi szöveg állt: „*Az ember tragédiája szerzőjének T. G. Masaryk*”. A vendéget a család legfiatalabb tagja, Madách Imre dédunokája, a tiszestendő *Lázár Lola* virággal üdvözölte a sírnál, a következő szavak kíséretében: „A sztrégovai parkból hozom ezeket a virágokat és arra kérem az elnök urat, hogy úgy tekintsen minket magyar kisebbséget, ahogyan dédapám tekintette az egész emberiséget.”⁵

¹Borovitszky Samu (szerk): Nógrád vármegye é.n.

²Losonci Hírlap, 1923. január 28.

³Elnöke dr. Giller János ügyvéd, képviselő, az „új arcú magyarokat” György Dező költő képviseli.

⁴Losonci Hírlap 1923. március 11.

A látogatás után kiszivárgott a hír, hogy Masaryk tervbe vette egy emlékmű felállítását, s ennek gyors megvalósítása érdekében alapítványt létesít. Nem sokkal ezután, kezdeményezésére és anyagi támogatásával, valóban megalakult a *Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság* (ismertebb nevén: Masaryk Akadémia). Az elnök erre a társaságra bízta az emlékmű felállításának ügyét. A pozsonyi székhelyű intézmény alapítását követően hozzálatott a megbízás teljesítéséhez: művészeti szakosztályának 1933. június 17-én megtartott ülésén, megbízta *Szőnyi Endre* műépítész, tegyen részletesen kidolgozott javaslatot az emlékműre.⁶ Szőnyi, társul véve maga mellé *Wimmer Ferenc* műegyetemi tanár-építész kollégáját, elutazott a helyszínre. A sztregovai temetőben, az egymás hegyén-hátán fekvő, gyomtakarta sírok között, könnyen megtalálták az elhanyagolt állapotban lévő kriptát. A szemle alapján készített leírás rögzíti, milyen állapotban volt a Madách család sírboltja, ahová még 1864 októberében temették a költő holttestét: „A temetőajtóval szemben, 4 méter távolságra fekszik egy csőszház nagyságú, alacsony kápolna, oromfallal az útnak fordulva. Külső méretei: 4,4 x 5 m. A rozott ajtóval szemben fából készült, oltárszerű alkotmány látható. E fölött függ Madách Imre ismert portréja, elsárgult babékoszorúkkal övezve. E primitív, sötét és padlózatlan házikó alatt van a kriptá, melyben Madách Imre és hozzátartozói nyugodnak. Négy koporsó van a sírboltban elhelyezve.”⁷

A rossz állapotban lévő kápolna-síremlék olyan szűken ékelődött a falusi temető sírhalmi közé, hogy az építészek nem javasolták helyreállítását. Sem azt, hogy ott, a zsúfolt temetőben kerüljön sor a mauzóleum megépítésére. A kúria és a park akkori gazdája, a drámaköltő unokája, Madách Flóra — Lázár Pál budapesti ügyvéd felesége — azt javasolta: kerüljön Madách Imre maradványa a kúria parkjába, s helyezték oda, a sír fölé; az építendő emlékművet is. Amint a későbbi események bizonyossá tették, az ötlet nem volt mentes hátsó gondolattól, nem fakadt önzetlen szándékból. Lázár Pál évek óta anyagi erején felül költekezett, ennek következtében néhány év leforgása alatt, jelentős összegű kölcsönt vett fel a Szlovák Általános Hitelbanktól a Madách-birtokra. Az emlékmű állításában mentőkötelet látott, abban reménykedett: ha sikerül a drámaköltő földi maradványait és síremlékét a parkban elhelyezni, a nemzeti kegyelet és áldozatkészség minden bizonnyal megmenti a birtokot is a közelgő árverés rémétől.⁸ Az építészek, a családdal közösen megkeresték a legalkalmasabb helyet, a parkon belül, a síremlék számára. Azt a lejtős tisztást választották, amely a kúriától mintegy 350 méterre a falu felé terült el, s — akkor még — lombos fákkal volt körülvéve. A szemlét tartó építészek nem sejtették: a családot már egy évvel korábban, hasonló szándékkal, Magyarországról is felkeresték. *Horánszky Lajos* a *Kisfaludy Társaság* megbízásából 1932. július 31-én járt Lázáréknál.⁹ Szóbeli megállapodást is kötöttek: a társaság saját költségén síremléket állít Madách Imrének, éppen azon a helyen, melyet a család a két építésznek is javasolt. A Kisfaludy Társaságnak határozott kikötése volt, az előkészületeket titokban kell tartani, s ha valami kiszivárogná is, azt a *látszatot* kell kelteni: a síremléket a *család* emelteti. Erre a várható politikai bonyodalmak elkerülésére, és Masaryk tervének megelőzése végett volt szükség.

A Madách család régi sírboltja

Szőnyi hazatérve elkészítette a tervrajzokat és még az év folyamán bemutatta a CSMTIMT elnökségének. A fennmaradt dokumentumok szerint az építészek hét méter átmérőjű, *kör alakú mauzóleumban* kívánták elhelyezni Madách hamvait. Egyszerű építményt képzeltek el, csupán a bejárati részhez vezettek díszítést. Az ajtó átlátszó vasráccsal záródott volna, ahova hat lépcsőfokon vezetne fel az út, s a végén körosztlánok és őrangyal figurák vigyáznak az elhunytak földi nyugalma. A bejárat fölé a költő nevét és a dráma befejező mondatát kívánták felírni, természetesen magyar nyelven. Oldalt négy kőablak világított volna meg a sírbolt belsejét, ahol freskókon elevenedett volna meg a *Tragédia* néhány jelenete.¹⁰

A *pozsonyi* tervezgetés közben a *hazai* szervezések ugyancsak javában folytak. Az előrehaladást két lényeges akadály hátráltatta: a gazdasági válság miatt nehézségbe ütközött a kivitelezéshez szükséges pénz előteremtése, Szlovákiába juttatása, de gond volt a *titoktartás* is. Pedig ezt is lényeges szempontnak tartották. A Kisfaludy Társaságnak kerülnie kellett a nyilvánosságot, ha nem akarta, hogy szándékáról Masaryk elnök, illetve a megbízásából munkálkodó CSMTIMT tudomást szerezzen.

Az események további menetének ismeretében megállapítható: végül is ennek a versengésnek köszönhető, hogy az emlékmű elkészült, s az anyagiakat a hazai társadalom összegyűjtötte. A társaság igekezetének indító okát híven tükrözi Horánszky Lajosnak az országgyűlés elnökehez intézett levele. „A terv megvalósítását a költő emlékének tartozó kegyeleten kívül egyéb fontos okok is sürgetik. A csehszlovák kormány nyíltan kifejezett éllél, utalva a költő sírhelyének megrongált állapotára, elhatározta, hogy a mauzóleum építését magára vállalja, s ily irányban már hivatalos utasításokat is adott. Ily viszonyok között az a veszedelem fenyeget bennünket, hogy a cseh kormány Madách Imre emléket kisajátítja, jóhírnevünket pellengérré állítja, azokkal a vádakkal, melyeket már eddig is hangoztatott, hogy a magyar nemzet a költőnek tartozó kegyeletet elhanyagolja.”¹¹ A budapestiek első feladatuknak tartották Madách — és a kriptában elhelyezett családtagok — maradványainak *haladéktalan* áthelyezését új helyre, mivel a temetőben, az állandó talajvíz miatt, a *koporsók vízben* álltak. Elképzelésük szerint a parkban építendő sírbolt nemcsak a hamvak elhelyezését tenné lehetővé, hanem az emlékmű talapzatát is szolgáltna. A talapzati rész, az új kriptá, 1934 tavaszára elkészült. A hamvakat 1934. július 2-án ünnepélyes körülmények között áthelyezték. A család — ekkor már Budapesten élő — tagjain kívül, megjelent az exhumáláson az *Akadémia* és a *Kisfaludy Társaság* képviselője, eljött *Harsányi Zolt* és *Bibó Lajos* író, valamint a *Tragédia* német nyelvre fordító *Mohácsi Jenő*. A falu népe, magyar és szlovák parasztok, már kora reggel felsorakoztak a kriptá köré. A régi sírboltban, amelyet még 1780-ban építettek a Madách-ösök, a költőn kívül fia, Madách Aladár, annak felesége Fekete Mária, édesanyja Majthényi Anna és több azonosíthatatlan holttest csontjait találták: négy koporsóban. Valamennyiüket új koporsóba helyezték, s lovaskocsin szállították át a parkba. Mögöttük vonult a falu népe, templomi zászlókkal, harangzás közepette. Madách Imre érckoporsóját „a család férfitagjai és a Budapestről érkezettek vállukon vitték föl a dombocska tetején épült kriptá bejáratához.” Az új sírbolt előtt *Horánszky Lajos* és *Giller János* mondott beszédet. Utóbbi a *Losonci Madách Társaság* elnöke és a csehszlovák parlament képviselője, a szlovákiai magyarság érzéseit tolmácsolta, a szélsőséges szlovák nacionalizmus ellen emelt szót: „... mi, Szlovenszkon élő magyarok tiltakozunk minden olyan törekvés ellen, mely Madách Imrét a magyarságtól elvenni és őt szlovák költőnek és szlovák szülöttnek akarja beállítani. Szlovenszko földjén született, de magyarnak! Mi is Szlovenszko földjén születünk, ez a mi honi földünk is, mégis büszkén valljuk magunkat magyarnak!”¹² A kriptá fölé kerülő szobor megalkotására — Telcs Ede ajánlására — a *pozsonyi* Rigele Alajos kapott megbízást. A művész két változatot terjesztett elő, mely közül a *Horánszky* által beavatott bizottság (Berzeviczy Albert, Voinovich Géza, Telcs Ede) „az égből törekvő ifjút fogadta el”.¹³ A tényleges munkálatokhoz Rigele 1936 nyarán fogott hozzá. Elgondolása szerint a szobor mérete 3,6 méter lesz és „közvetlen Madách sírjából emelkedik ki az Ember égbevágyó lelke.”¹⁴ Önvallomása szerint: „Az emlékmű megtervezésénél a lehető legegyszerűbb eszközökkel monumentalitásra törekedtem, minden teátrális nélkül, hiszen Madách egyénisége is minden póz nélkül való...”¹⁵

¹⁰Lázár Lola visszaemlékezése, *Kelenváry János* szíves közlése.

¹¹Magyar Figyelő 1933. 1—2. sz. 154. oldal

¹²Magyar Figyelő 1933. 1—2. sz. 134. oldal

¹³Ruffly Péter: A riportter visszaadás Bp., 1967. „Lázár dr. végül is mindent elköltött. A kastélyt később eladta egy banknak, a bank pedig a Madách-bútorokat, a híres zöld szalont, a zongorát, a vörös sárkányokkal díszített, fekete színű kínai bútorokat és a könyvtárat elárverezette.”

¹⁴Dr. Horánszky Nándor visszaemlékezése. MTA Kéziratár MS 10.741/1.

¹⁵Magyar Figyelő 1933. 1—2. sz. 154. oldal

¹⁶MTA Kéziratár Ms 10.741/2.

¹⁷Budapesti Hírlap 1934. július 3.

¹⁸Rigele Alajos levele Telcs Edéhez. MTA Kéziratár MS 10.741/36

¹⁹Rigele Alajos levele dr. Horánszky Lajoshoz. MTA Kéziratár Ms 10.741/50

²⁰U.ott

²¹Dr. Horánszky Nándor visszaemlékezése. MTA Kéziratár Ms 10.741/1

²²U.ott: „A rendelkezésre álló pénzalapból dr. Lázár Pál kezében olyan megfelelő összeget fizettek ki, mely elegendő legyen a sírbolt megépítéséhez... az összeget dr. Lázár Pál elszámolási kötelezettség nélkül kapta.”

²³Losonci Hírlap 1936. november 22., és az exhumálásról felvett hatósági jegyzőkönyv másolata: MTA Kéziratár Ms 10.741/25

²⁴Dr. Giller János 1936. X. 7-én kelt levele Rigele Alajoshoz. MTA Kéziratár Ms 10.741/21

²⁵Előbb csak tavaszra halasztották, majd később végleg elmaradt.

²⁶Dr. Giller János 1936. X. 23-án kelt, dr. Horánszky Lajoshoz intézett levele. MTA Kéziratár Ms 10.741/23

²⁷Kelt: 1936. december 24-én. MTA Kéziratár Ms 10.741/79

²⁸MTA Kéziratár. Ms 10.741/59.

A helyszínen tartott szemle alkalmával azonban újabb gond jelentkezik. Ismét anyagi problémák: két év alatt az új sírbolt teljesen tönkrement. Kiderült, hogy „a betonfödém repedezett, a szükséges vízmentesítő izolálás hiányában a kripta ürege vízzel telt meg, úgy, hogy a koporsók vízben állnak. A jelenlegi alépitmény a súlyos emlékmű felállítását el sem bírná. . . Megállapítható volt, hogy az előzőleg megépített kriptát hanyagul készítették el, a szükséges anyagok »megtakarításával« alkalmasint jóval olcsóbb áron, mint amit az építkezés céljaira kézhezkaptak.”¹⁶ Mivel a pénzt a kripta építésére a társaság Lázár Pál kezébe juttatta el,¹⁷ s az építkezést ő bonyolította, Horánszky intézkedik, hogy a jövőben „a család dot az építkezés anyagi lebonyolításából ki kell kapcsolni.” A hamvakat újabb exhumálás keretében 1936. augusztus 14-én egy ideiglenes sírba teszik át, az emlékmű végleges elkészültéig. Ennek kriptája 1936. november 12-én fogadja be — most már véglegesen — a Madách-hamvakat. „A sírkamra közepén kapott helyet a költő, jobb oldalán Madách Aladár, a fia és édesanyja az energikus Majthényi Anna, míg a bal oldalán Madách Aladárné és az 1934-ben közös koporsóba helyezett családtagok hamvai pihennek.”¹⁸ A helyi lap, a *Losonci Hírlap* megemlíti még: „A hamvak pihennek, de az emlék örökké él és az emlékmű ünnepélyes leleplezése a jövő év tavaszán fog megtörténni.”

Erre azonban nem került sor, bár Rigele Alajos a szobrot elkészítette a kívánt időre. Az ünnepélyes szoboravatást eredetileg 1936. november másodikára, Mindszentek napjára tervezték, a vidék magyarságának széles köru részvételével. „Az emlékműnek ünnepélyes átadásához nekem is elő kell készülnöm, mert ennek a vidéknek a magyarsága szintén be akar kapcsolódni ebbe az ünneplésbe — írja Giller — Az ünnepélyes aktus bizonyos fokig nyilvános jellegű lesz, tehát ahhoz is a hatóság engedélyét kell megszerezniem.”¹⁹ Az engedély azonban — hogy milyen indokkal, nem tudjuk — nem érkezett meg. Az ünnepélyes szoboravatás elmaradt.²⁰ Valószínűleg hozzájárulhatott az ünneplés elmaradásához, hogy Lázárék is elzárkóztak, különböző kifogásokat támasztottak.²¹ Közledeett a birtok árverésének időpontja is, s a legnagyobb hitelező, a Szlovák Altalános Hitelbank, ugyancsak érvényesíthette befolyását. Időközben a pozsonyi kezdeményezés abba maradt, főként azért, mert a CSMTIMT sem rendelkezett a szükséges összeggel.

A szobor felállítását azonban nem lehetett megakadályozni, csak az ünnepléséget. Rigele elvégezte a kapott feladatot. Telcs Edének írva így számol be: „Az a nagy és szép feladat, mely elé Horánszkyék a Te jóvoltodból állítottak szerencsésen befejeződött, f. hó (1936. december) 19-én állítottuk fel Sztregován a Madách emléket . . . nemesen és komolyan hat az emlék a nagyszerű környezetben. . .”²² Megígérte Horánszkyknak az emlékmű további gondozását is: „Biztosíthatom Igazgató Uramat, hogy lehetőségeimhez képest mindig öröködni fogok a sztregovai síremlék felett, hiszen nemcsak egyik legkedvesebb művemről van szó, hanem tartozom ezzel a nagy költő emlékének is. Bűszkeséggel tölt el a tudat, hogy Madách sírhelyét az én művem jelöli.”²³ Igéretét, rajta kívül álló okokból nem tarthatta meg: 1938-ban, Tiso vezetésével, fasiszta Szlovák Állam jött létre, a síremléket és a kriptát súlyosan megrongálták. Helyreállítására 1960-ban került sor. A szobrot Nagy János szlovákiai szobrászművész restaurálta. A helyreállítás alkalmával kis márványtáblát is helyeztek az emlékműre, a következő szöveggel: Imre Madách.

Rigele Alajos halála után vállalása a szlovákiai magyarságra szállt át. Nekik kell öröködni a síremlék felett, s őrizni Madách szellemét.

Hajdú Demeter Dénes

HÍREK

Szoborpark Ózdon

Az Ózdi Kohászati Üzemek Gyártörténeti Múzeuma nemrégiben új bemutatórészleggel gyarapodott. A múzeum udvarán megnyílt a szoborpark és termékbemutató. A képen látható szobor Zorkóczy Samu ábrázolja, aki az 1920-as években volt a vállalat vezetője. Az ő nevéhez fűződik több szociális létesítmény létrehozása, többek között a Petőfi úton lévő munkáslakások megépítése (ott az egyik épület falán eméktábla is őrizi nevét). A tervek között szerepel Stanzel Antal martinász és Rombauer Tivadar mellszobrának elhelyezése is, akinek a gyár alapításában és fejlesztésében volt kiemelkedő szerepe. (Kérlekgyártó Mihály)

**A HAZAFIAS NÉPFRONT ÚJ, SZÍNES
CSALÁDI MAGAZINJA**

ELŐFIZETHETŐ
A
POSTAHIVATALOKNÁL

képes **7**

Érdekes emberekről, esetekről
színes képek, riportok,
hasznos tudnivalók, ötletek,
fogyasztói érdekvédelem, divatújdonságok,
hobby, pop-rock hírek
skandináv keresztrejtvény.

*Az új színes magazint keresse
minden pénteken
az újságárosoknál!*

A 30. mezőgazdasági könyvhónap újdonságai

Megrendelőlap

... pld. Natura könyvmagazin	
Szerk.: Lányi György	77,-
... pld. Oláh Andor: „Az idő a gazda mindenütt ...”	
Népi természetismeret, időjóslo megfigyelések és hiedelmek	
Mindennapi hagyománysorozat	52,-
... pld. Szatyor Győző: Faművesség	93,-
... pld. Nagyváthy János:	
Magyar házi gazdasszony (hasonmás kiadás)	kb. 95,-

Biofüzetek

... pld. 16. Bio ...	
Szövetségben a természettel	
Összeállította: Balogh Júlia	18,-
... pld. 17. Szabó S. András	
Radioaktív szennyeződés megjelenése biológiai környezetünkben	18,-
... pld. 18. Velich István	
Biológiai védekezés ellenálló zöldségfajtákkal	18,-
... pld. 19. Tóth László — Honti Vince	
Környezetkimélő energiaforrás a szélmotor	18,-
... pld. 20. Galambosi Bertalan — Lévai Judit — Örsi Attila	
Mérgező növények és egyéb, emberre veszélyes kerti károsítók	18,-

A könyvek ellenértékét utánvétellel fizetem.

A megrendelő neve

Címe (irányítószámmal):

Kelt:

aláírás

*Az értéke
az eredeti,
az ára
csak a fele.*

**Mindig kellemes
élmény
egy jó könyv.**

*A Könyvért mindezt féláron
kínálja Önnek*

Félkrajcár könyvkereskedéseiben:

IX. Corvin köz
VI. Nagymező u. 52.
XIII. Radnóti Miklós u. 18.
III. Kerék u. 2.
XIX. Vöröshadsereg útja 98.

**KÖNYVÉRTÉKESÍTŐ
VÁLLALAT**